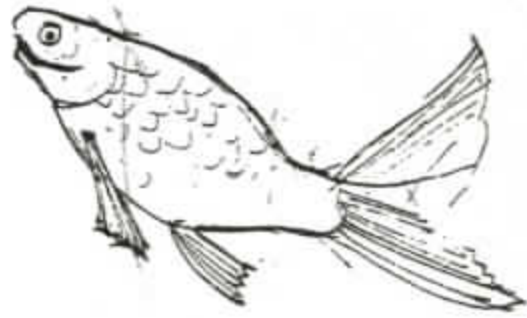

יצימק 38

קשר מראשית

עדון מס. 4
מרץ אפריל 1996

תוכן הענינים

1	משולחן המנהלת.....	עמוד
2	סכום ישיבות הנהלה פעילה.....	עמוד
5	ספרים הם ידידים/רחל גינת.....	עמוד
7	מה ילדי גן רימון חושבים.....	עמוד
10	חסל סדר שנת צהריים.....	עמוד
11	אורחת לרגע.....	עמוד
12	עברית שפה יפה.....	עמוד
13	התרשמות יתר מפחדים.....	עמוד
16	תעודת הכרות.....	עמוד
16	כינים כינים.....	עמוד
17	מה ילדי גן שקד חושבים.....	עמוד
18	פעומון צופית.....	עמוד
18	תודות.....	עמוד
19	מפי הסף.....	עמוד
20	עדוד מהאולפן.....	עמוד
21	תגובות של ילדים למצבי לחץ.....	עמוד

מרי לפינג

עורכת:

עמליה

הקלדה ועריכת טכסט:

שושנה שרקי

הגהה:

ווילי

הדפסה:

יעלי זיו

שער ראשי:

משולחו המנהלת

להורים שלום,

בתקווה שבאשר תקראו שורות אלה הכל כבר יגמד ויהיה מאחורינו. שיפסיקו ההפגזות שיחזרו לצפון השקט והשלווה המאפיינים אותו בעונה יפיפיה זו.

גם אנחנו בגיל החד נערכנו ונתמנו לעזרה ליישובי הצפון. הגיעו אלינו לביקור ילדי גנים, גנון ופעמים מקיבוצים: הנושרים, מעין ברזל, יפתח וברעם.

ממש בזמן הנכבן באילו לכבודם, "פצח" הצאן בגו המסורתי והיה אמדקציה של ממש. בכלל אני חייבת לומר בתור מחנכת לשעבר (קצת), אימא וסתם אדם שמתפעל מנפלאותיו של המבט, הצאן שלנו הוא פנינה יקרה ביותר, ואסור לנו לוותר עליו בקלות. ילדינו נחשפים לאירועים מדגשים ביותר כמו המלטה, מוות, תחושות שונות של מגע, ריה, מדאות וצלקלים, ואין ספור גילויים וניסויים שונים.

ילדי קיבוצי "אצבע" לא רק שנשמו קצת אויר צח אצלנו, הם גם זכו לבקר במקום יחיד ומיוחד בכל אזור הצפון. בהזדמנות זו אני רוצה להודות לדדוש וצוות הצאן על הסבלנות והחביבות הרבה שהם הראו כלפי המבקרים הקמנים ומלוויהם. הם עזרו ודאגו לילדים למגביחים אשר הקלו על הצפייה בגו, נתנו להם להסתובב ולבקר בכל שטח הצאן בלי הגבלה וכיבדו אותם בשקיות מלאות בצמד בבשים חם ושמונני למזכרת. תודה לכם אתם נהדרים כתמיד.

"גן אסת" והפארק היו אטרקציות בפני עצמן. היו קיבוצים שהגיעו למספר שעות וביקשו להגיע לפארק, עליו שמעו מפי חבריהם.

בתחילה היה זרם הביקורים גדול ולאחר מכן דען מפני שגם הילדים וגם המבוגרים עייפו מההסתובבות הרבות.

לאחר היכרות אימצו גן שקד את קיבוץ ברעם, וגן רימון את קיבוץ יפתח, וכבר נרקמו חברויות בין הילדים, מסרת האימוץ הייתה לארגן פעילויות משותפות בין שני הקיבוצים והגנים וליצור מסגרת קבועה עד כמה שאפשר לילדינו ולילדי האורחים.

כך זה עבד בקיבוץ עמיעד לבין שלושה קיבוצים מהצפון. "המאומצים" שלנו העדיפו לרוב להישאר במסגרת המוכרת להם, בביתם, ומדי פעם לבקר.

הרגשתי קצת כמו הפרה שרוצה להניק את העגל שלא כל כך רוצה לינוק. מסתבר שגם כשקשה, בבית הכי נוח.

אני כמובן בקשר עם הרכוזת שלהם ומחכירה להם שאנחנו פה בעת הצורך. אז שוב - שיגמד מהר ושנזכה לקשור קשרים בעיתות של שקט ושלווה.

חג שמח

עירית

סכום ישיבות הנהלה פעילה בחודשים מרץ - אפריל.

נוכחות: מרי, ג'קי, עירית, אורלי, שרה ר, מיכל ז, נחמה, שולה ע, קטיה ודנה

דוח

לבית התינוקות נכנסו: ניתאי קורן, זורון מרום, דינה רובינוב, שיהיה בשעה טובה.
בגן שקד נקלטה ילדה (שי) מדאש פינה. ולפעמון צופית הצטרפה ילדה (מאי) בת
למשפחת תושבים בקיבוץ. קליטה נעימה.
איילת מרום החלה לעבוד בגן שקד.
ריסה רובינוב עובדת בבית התינוקות.
שרין שעבדה בגן שקד תהיה מספלת מחליפה.
ליסל עמד החקה לעבוד בבית התינוקות.
שתהיה לכן עבודה מהנה ופורה.

בעקבות המצב בצפון התארחו אצלנו לסרוגין ילדי גנים מהקיבוצים: יפוח, ברעם,
ולחבות הבשן.

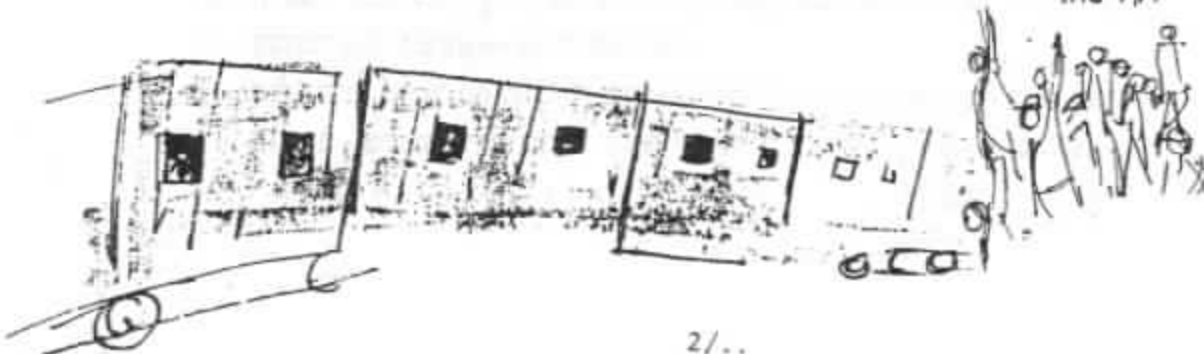
כמו כן משתלבים לכמה שעות ילדים מקרית שמונה בליווי הוריהם בבתי הילדים.

קליטה בניל הרוך - מחמנת צילה (מזכירה)

בניל הרוך קיימים ארבעה סוגי קליטה מחוץ לילדי המשק: ילדים "יקרים", תושבים, בית
ראשון במולדת וקליטה זרך וו. קליטה של המשק.
נפתח דיון בו הובאו שיקולים שונים להעדפת קליטה אחת על האחרת. צילה יצגה את
מחלקת הקליטה של המועצה ובקשה לשמור מקומות במערכת לקליטת ילדים מחבר
העמים. ההנהלה העלתה בפני צילה את הקשיים בקליטת ילדים מחבר העמים, קושי רב
בתקשורת עם המשפחות והמנמליות השונה.

צילה רשמה לפנייה נקודות לברור במועצה על מנת להקל על הקליטה.

סובס: כי בית ילדים במערכת לא יקלוס יותר מילד אחד מחבר העמים בשנת לימודים
אחת. הצוות לא יוכל לבחור אם לקלוס או לא לקלוס ילדים - החלטה זו תהיה של
ההנהלה הפעילה, תוך התחשבות בתנאי הבית, המקומות הפנויים במערכת ימלאו ע"י
ארבע מהקליטות הנ"ל לפי סדר הבקשות (כל הקודם זוכה)
כל שיקול אחר לגבי סדר עדיפות לקליטה יבדק בין הפורזמים השונים הקשורים
לקליטה.

קליטת ילדה למערכת

הוגשה בקשה לקליטת ילדה נוספת (מס' 11) לפעוטון אורן. ההחלטה עד היום לגבי מספר ילדים בפעוטונים הייתה כל 10 ילדים עם שלוש מספרות. בדיון שהתקיים על התלבטויות לגבי נושאים שונים: תפקוד הבית מבחינה חינוכית, התחייבות המערכת כלפי ההורים לגבי היחס של מספר ילדים למספר שעות עבודה בפעוטון. מתוך אי רצון לשבור את אמון ההורים במערכת הוחלט לא לקלוט ילד נוסף בפעוטון אורן. יש לציין כי נושא מספר ילדים ביחס לשעות עבודה במערכת הגיל הרך, יבוא לדיון מקיף בתנהלה הציבורית.

הובאה בקשה מיוחדת מצד משפחת נמינוב לקלוט את הילדה הנ"ל בפעוטון אורן. הוצעה לדורית האפשרות לשתף את ההורים בזילמה. דורית כתבה מכתב להורי פעוטון אורן בו בקשה את אהדתם ותמיכתם בקליטת ילדה נוספת. הנושא יסופל בהמשך בהתאם לתגובת ההורים.

מספרות מחליפות

דנה העלתה את הנושא: מספרות מחליפות. למענתה קרו מספר מקרים שהמספרות המחליפות לא היו מתאימות, זכר שאינו טוב לילדים ולמספרות הקבועה. בכלל אופן חלוקת התפקידים בגנון ובבית התינוקות, עיריית תימן עדיפות בכוח אדם מתאים לבתים אלה, תוך תאום עם הצוותים.

בשיחות צוות תעלה סרי בפני הצוותים בבתי השונים את הצורך של מעבר אחת מחברות הצוות לעבוד בבית אחר על מנת להבטיח כוח אדם מתאים בשני הבתים הנ"ל. מתוך ניסיון לחסוך בעלויות לקיבוץ ולמערכת תשתמש עיריית גם במספרות מחליפות מהאולפן, בחברות ובנות משק, אנא קבלו זאת בהבנה

תקציב מזון לתינוקות - מחזמת זיוה (בית התינוקות)

עיריית החזירה לדיון נוסף את נושא הפרסת מזון לתינוקות. לאחר דיון מעמיק ההנהלה יצאה בהמלצה הבאה: תחליפי החלב לא יהיו חלק מהפרסת המזון והתקציב עבורם יהיה ברשות ובסמכות המדפאה. תינוק מגיל חצי שנה יקבל תקציב מזון שיחולק באותו אופן שבין הגיל הרך ותקציב ההורים, כמו לכל ילד. ההורים ידאגו להביא את תחליפי החלב עבור ילדם בבית התינוקות לבית התינוקות.

בית התינוקות - מזמנות רמה ואיילת

בעקבות מתחים רבים בין ההורים לצוות בית התינוקות נערכה ישיבה של הורי בית התינוקות, הצוות, מרי וקסיה. מתוך ישיבה זו יצאו מספר נקודות שיש לתת עליהן את הדעת בפורומים השונים.

רמה ואיילת הביאו את הנקודות השונות לחברות ההנהלה לחשיבה ולדיון. סוכם: מרי וקסיה ישבו עם צוות בית התינוקות על מנת לבדוק שוב את התארגנות הצוות, שיפור התקשורת בין הצוות לבין ההורים. ללאחר מכן תתקיים ישיבת הורים + הצוות.

השקעות בניג הרך

ההנהלה הפעילה ערכה רשימה של השקעות בגיל הרך לשנת 96 אותה הגישה לוו. תקציבים, זו אישרה למערכת השקעות בסך 13.000 ש"ח. לאחר דיון סוכם להשקיע השנה בקניית שני מזגנים חדשים ולנסות למצוא מקורים י"ד שניה".

אישרור נושא שעות הפתיחה בבתי הילדים

בתי הילדים פתוחים מהשעה 0700 עד 1600.

ב 1600 על ההורים והילדים להיות כבר מחוץ לבית הילדים ובכך לאפשר למספלת להכין את הבית ליום המחר ולהספיק להגיע להסעה.

ביום שישי ובערב חג כל בתי הילדים פתוחים עד השעה 1400.

סיכמה מיכל דדוש.

ספרים הם ידידים (גם) בגיל הרך

בכל גיל חשוב לקרוא לילד, בצורה "כפית", רגועה וקבועה. קריאה לילד היא תהליך יצירתי מאד - המבוגר מחליט איך וסתי להגביד את קולו, לשנות את ארשת הפנים, להחסיר מילה על מנת שהילד ישלים, להדגיש משהו וכד'. גם המגע הפיזי חשוב - ישיבה צמודה הורה/ילד, וכמובן חיבוק או ליטוף. השיחות שמתפתחות בזמן ובעקבות הקריאה מעשירות ומחנות את שני הצדדים.

יתרונות הקריאה הקבועה לילד:
מתן ידע ו"חיבור" לכלל התרבות האנושית
שיפור משמעותי באוצר המילים
פיתוח יכולת קשב וריכוז
שכלול חוש ההומור
חיזוק היכולת המילולית העשירה
פיתוח חשיבה וניתוח (בעיקר דרך השיחות)
הפנמת מושגים וערכים
הכרות עם מגוון של מצבים ורגשות
למידת זדכים שונות להתמודדות עם מגוון המצבים -
וכתוצאה מכך: חיזוק ה"אני", הדימוי והבטחון העצמי
חיזוק הקשר הורה-ילד

כל ילד, בכל גיל, מתלבט בבעיות, בתיסכולים ובפחדים. הסיפור מקל עליו להתמודד עם מצבים אלה, שלעיתים קשה לילד לדון בהם בפתיחות בגלל פחד, בושה, או העדר יכולת מילולית מתאימה. כשר החדדות של הילד רב בחרבה מזה של המבוגר. דרך קריאה על מצבים שונים, יכול הילד לרכוש תוכנה שתסייע לו במצבים מסוימים. לכל תיסכולי החיים הרגילים של הילד (אבא יוצא למילואים, הולדת אח/ות, מתח בין אחים, גמילה ממוצץ/חיתול וכד') יש ספרים מתאימים, שיכולים לסייע בהתמודדות. לעיתים קרובות הילד מבקש לקרוא לו שוב ושוב את אותו הספור (עד שההורה מותש...). כי הספור עונה על צרכים של הילד באותו זמן, והוא צריך לשמוע אותו (ולחשוב ולהפנים) עד תום. לפעמים הילד מבקש לחזור לספור שנראה להורים "לדהוי מידי", והם מנסים לכוון אותו לספרים לפי מעמם. רצוי "לזרום" עם רצון הילד ולספור לו מה שבקש וכמה שיבקש (משימה קשה...) כי זה לדוב עונה על צורך שלו באותו זמן.

גבודי הספורים והשיירים מעלים לפני הילד בעיות דילמות מהחיים, עם קשת של פתרונות. ההכרות עם הגבוים מדגישה (אני לא היחיד שמתמודד בבעיה כזאת), ומעודדת (יש כל מיני דרכים לפתור בעיה).

דרך הקריאה הילד קולט ומבהיר לעצמו מושגים בסיסיים:

- במה אני דומה/שונה מאחרים
- רגשות: אהבה, קנאה, שמחה, פחד, תסכול ועוד..
- שייכות: אני כבן של.. אח של.. חבר בקבוצה וכד'
- ועוד ועוד, בלי סוף

הקריאה מבהירה ערכים כלל-אנושיים:

- אמפטיה לזולת
- קבלת השונה, נגד גזענות
- התייחסות אני - זולת ואני - חברה
- יושר, אומץ לב וכד'

"בית קודא" - בית שתמיד יש בו חוסר קריאה לכל בני המשפחה, והחודים קודאים באופן סבוע, מעביר מסר ברור לילד שכדאי וכף לקודא.

ולסיום - "סוכייה" שאולי תתן תאבון לקריאה (אם מישהו זקוק לחיזוק...)

מאת: שלומית כהן - אסיף

ילד עם שמש בלב
איש סלולית האים
שמש ילדה אצורה
עם שמש בסנינים
כאלחו הסנינים זה אצור
לחיה אה קסאיים
קשת כזאת ו

* תערוכת ספרים ותקיים בכפר הנשיא ביום ב', 13.5 בשעה 16.30 - 20.00 בחדר האוכל.

*** כולם מחמנים !! ***

מה ילדי גן רימון חושבים על.....

מה זה מלחמה ?

נוי: זה פצצות והערבים יודים קמיושות
וכולם במקלטים וקשה להם במקלם
והם לא יכולים לחיות במקלם.
מתן: זה משהו שמתלחמים בו והורגים בו.
מל: זה שרבים.
מיה: זה משהו רע.
הדר: נגד דקל.
תומר: משהו ששונאים אחד את השני.
מעוז: זה דבר שיש חרבות ואקדחים והורגים
לפעמים משהו.
יזאב: זה שהמחבלים יודים עלינו קמיושות.
רביז: זה דבר של פצצה.

מה זה אויב ?

תם: משהו שבא עם סכין להרוג.
יוגו: משהו שנלחם נגדך.
גליל: מתנגב לבתים.
מל: זה משהו שצריך לעשות מה
שחמפקד אומר.
גידי: זה משהו שבא להתקיף.
יזאב: זה משהו שמסוכן בשבילנו.
גל: זה מה שעושה את הקרב.
בר: זה משהו שלא מכירים אותו
חה רע.

מה זה קמיושה ?

- יוגו: זה משהו שנופל.
נוי: זה פצצה ומיל רזה ארוך.
רגינה: מנפחים כדור כזה גדול זורקים אותו למעלה והקמיושה פוגעת באיזה בית.
נעם: מיל
גל: זה משהו גדול שאם הוא נופל על משהו המשהו הזה מתפוצץ.
רביד: זה משהו שהורג.

מה זה צבא ?

- תם: זה חברה שיש לה הרבה חרבות וסכינים ואקדחים. ועוזרת לעם שלה.
אליה: משהו שיש שם חיילים והם יורים.
נדב: מגן עלינו איפה שכל החיילים.
נוי: זה אלה שמצילים ותם בני אדם.
קורין: אלו שעוזרים לנו.
סל: מי שמגן עלינו.
גיד: הוא מגין עלינו וזה צבא הגנה לישראל.
מען: זה שאנשים שיכולים להרוג מחבלים ולפעמים להרוג ילדים ישראלים.
רביד: זה משהו שהחיילים עובדים בזה.
בר: משהו שחזקים בו - בצבא הם חזקים.
נעם: בצבא יש חיילים.

מה זה חיזבאלה ?

- נוי: זה המחבלים שמפוצצים עלינו את הקמיושות.
מתן: חיזבאלה זה ערבים.
רע: חיזבאלה זה איפה שהמחבלים מתכננים את הפצצות שהם רוצים להטמין.
ליאת: זה מלחמה

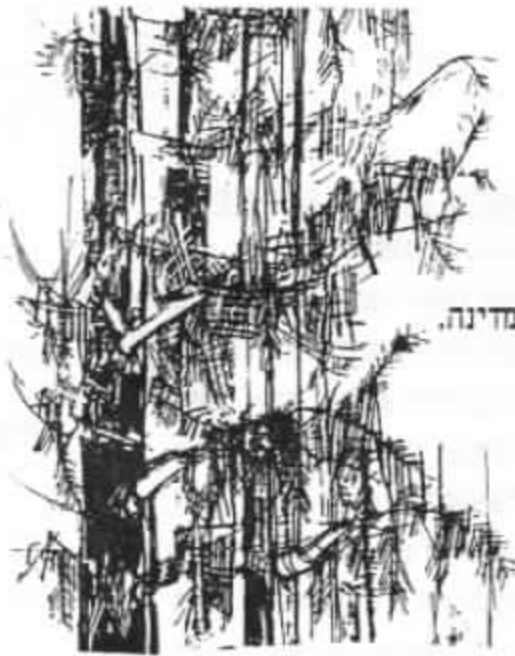
האם את/ה פוחדת מהמצב עכשיו ?

- תם: כן, אני פוחדת מהקטיושות זה יכול לפגוע באנשים.
אליה: כן, אפשר למות מקטיושה ולהיפצע.
גליל: לא, קטיושות לא יכולות להגיע לכאן.
נדב: לא הם לא יכולים לפגוע בנו - אבל הם מתקרבים אלינו.
אזפיר: לא, כי ראיתי שמלא אנשים ירדו למקלטים.
דע: אני לא פוחד מפצצות - אם היה לי אבן ומחבל רצה לפגוע בי הייתי מיד זורק את האבן ופוגע לו איפה שהוא בגוף ואז הוא היה נופל ומת.
הדר: אני מפחדת מקטיושה רוצים להרוג את אור - אור הוא החבר שלי.
בר: לא, כי הם לא מגיעים לקיבוץ בכלל.
דגינה: כן, כי נהרגים אנשים וזה לא טוב.
תומר: כן, אם החיזבאלה תתקרב לכאן אני מפחד שיפגעו בי באמא שלי ובאבא שלי.
מעוז: קצת, כי לפעמים גם אבא שלי מפקד והוא בצבא ולפעמים הוא אומר מתי לתקוף והוא יכול להיפגע.
יואב: כן אני פוחד שימותו הרבה אנשים.
גל: לא כל כך בגלל שזה לא מגיע עד לחצור ועד לקיבוץ.

מה אני מברך את המדינה ליום ההולדת ה - 48 ?

- בר: שהמדינה לא תמות.
ליאת: שיהיה לה הרבה מתנות.
נדב: חג שמח.
יוגו: שיהיה לה הרבה חברים.
תום: שתהיה חזקה.
מיה: שיהיו לה הרבה צמחים.
דע: שיהיה לה כייף עם האנשים.
גליל: שחשביבה תחיה נקייה.
דגינה: שהחיילים כל הזמן ישמרו עליהם.
נעם: שתהיה מקושמת עם הרבה פרחים.
מעוז: שכל הנשיאים לא ימותו אף פעם.
נוי: מזל טוב שהצבא הגנה לישראל יהיו חזקים.
יואב: שתהיה יפה.
תומר: שצבא הגנה לישראל לא ימות אם ימות לא יהיה מי שיגן עלינו ויש חיילים אחרים שרוצים להרוג אותנו.

אופיר: שלא יהיה עצוב ושיהיה שמח
 סל: שלא יחרגו חיילים.
 קלייר: אני מברכת את הצבעים שיקשמו את המדינה.
 רביד: שהמדינה תשמח.
 קורין: שלא ירו קטיושות במדינה שלנו.
 מתן: שיהיה למדינה שמח ולא יפגיו אנשים.
 גדי: שיהיו חיילים חזקים ושהם ינצחו.
 שגור: שביאו לה במתנה דגל.
 רביב: שיהיו הרבה מים והפרחים יגדלו.

חסל סדר שנת צהרים צוות גן רימון

מי לא זוכר את הימים הרחוקים מאד כאשר אפילו ילדי כיתה ו' עוד נחו בשעות הצהרים בכיתה, הרבה אנרגיה יצאה על מאבקי כוח בין המספלות לילדים. שקט ו תשכב יפהו תסתובב עם הראש לקיר...ועוד.

במשך השנים ירד הגיל עד שרק ילדי הגנים נחו בשעות הצהרים. לפני כחודש החלטנו לנסות להוריד את שעת המנוחה בצהרים בגן רימון - הגן הבוגר (4-6).

הצוות שיתף את ההורים ברעיון - תגובתם היתה חיובית מאד. היו מעטים שחששו. מרי היועצת החינוכית ישבה עם צוות הגן, יחד ניבשו סדר יום בהתאם. ויצאנו לדרך. לאחר כחודש ניתן לסכם:

- הילדים שמחים מאד מאד כי הם שונאים לישון בצהרים - כיום אף ילד לא מבקש ללכת הביתה בצהרים. הם מעדיפים להשאר בגן ולשחק.

- הצוות שמח - כי בשעות האלה האווירה רגועה, יש זמן לשבת בשקט עם הילדים לעבוד ולשחק.

- וההורים שמחים - כי הילדים הולכים לישון יותר מוקדם בערב.

אורחת לרגע

נכנסתי להסתכל קצת בגן שקד.

"אפשר לעזור? הילדים בשיחה" מקבלת את פני אישה שלא פגשתי.

הסתובבתי לי בחדר המרכזי של הגן בפנינת המשחקים.... בנוסמלגיה. גדלו לי כאן שלושה ילדים. בית מסופח ונקי מסביב וחיפשתי לי זמזמת מוכרת מהקיבוץ להחליף מילים רשמים... על אז.

תמה שיחת הבוקר עם הילדים. הגנת ששמה ג'קי מספרות שמן שרין וליאת, נשים שאני רואה בפעם הראשונה.

ילדים קטנים שאף פעם לא ראיתי.

איפה אני?

אישית הבנתי שהתבגרתי. הילדים כאן הם כבר לא ילדי חברותי הסובות, שיחד הרינו ילדנו ופספסנו על גידול ילדים. ילדים חמודים ערניים וסקרניים, ילדים שאני אף לא מכירה.

אבל למה כל העובדות הן שכירות? מה שנתן לי להרגיש מדוחקת עוד יותר הורה.

אז הורדתי את החומות והמגננות והתחלתי לשוחח עם העובדות.

התיישבתי לי בגן והקשבתי.

אחר כך ישבתי לי עם עירית וסרי והקשבתי. וכשמקשיבים: מבינים.

ובכן, זהו דור חדש. תרתי משמע. הילדים כמו תמיד פתוחים נבונים רזאים וחושבים ולא עושים חשבון.

סוגיית המספרות השכירות אף היא החלה להתישב אצלי יותר בנחת בהבנה מעמיקה יותר. הפלוסים של מספרות מבית מכאן וממפרות שכירות מכאן התבררו והתחדדו.

הבית נשאר בית חם עם ילדים פעילים ורועשים.

ההדים הם אחרים.

המספרות היא מקצועית שנבחרה לעבוד כאן. היא באה בכל יום לעבודה משאירה את חייה הפרטיים בבית. בכל יום היא צריכה להוכיח את עצמה שוב ושוב. זוהי פרנסתה. באופן הישיר ביותר.

היא לא יושבת בחדר האוכל ומפמפמת עם חברותיה על בעיות של ילד זה או אחר או מה שאמא שלו אמרה על משהו....

כמו בכל מקום אחר בעולם המספלת והגנת השכירה היא לא חלק מהמשפחה המורחבת. היא האדם המקצועי שמחנך ומלמד וכפוף למשרד המעסיק.

כאן ישנה מעורבות גדולה נוספת של ניהול הגיל הרך שהוא קיבוצי אכפתי וצמוד.

אני רוצה להדגיש ולהבהיר את עצמי זה לא שאני בטוחה מה טוב יותר באופן חינוכי.

מספלת/גנת שכירה או מספלת/גנת מקצועית מבית.

המסקנה היחידה הברורה שהגעתי אליה היא שהשד אינו נורא כל כך.

מצאתי הרבה חיוב ואור וחיון אצל הצוותים השכירים שלנו במדור הגיל הרך.

על החוצאות הכספיות הגדולות ועל המצב שהביא לכך, שמעם מאד חברות עובדות בגיל

הרך ומה מקומן החשוב של אלה שכן עובדות שם היום עוד לא אמרתי כלום.

ויש ודאי הרבה מה לומר, לעודד, לבקר ולהודות.

אז עד לפעם הבאה

להשתמע

שושנה שרקי.

עברית שפה יפה

אחרי כמה חודשים שעבדתי בגן ריסון והעברית

שלי כבר קצת השתפרה (זה היה מזמן).

קון גדליזון הייתה זו שעודדה אותי ואמרה לי

פעם:

- מדי זה נכון שאת לא סיפשה, את פשוט

מבולבלת.

נכנסתי לגן שקד, גאיה קיבלה אותי בשמחה.

- אתם יודעים שמדי כל הזמן קוראת לי *Sweety*!

אז עידו ענה לה ישר ולעניין.

- כן אני יודע. היא קוראת גם לי *Sweety*.

אבל זה בגלל שהיא לא יודעת עברית.

מדי

התרשמות יתר מפחדים - תלמה בר-אב

הפחד הוא תגובה רגשית הגיונית הנובעת מפירוש המציאות והמובילה אותנו לפעולה. מכאן שאם המציאות מסכנת ומאימת הפחד הוא תגובה נכונה, מפני שבזכותו נפעל כדי להגן על חיינו. יש ללמד ילד לפחד מפני התנועה בכביש סואן, כדי שיידע להיזהר מפניה. אין חייל שאינו פוחד בשדה הקרב, והפחד מסייע לו להיערך לשמירה יעילה על חייו.

בחברה המודרנית, רבים הפחדים החברתיים לא פחות, ואולי אף יותר, מן הפחדים הקיומיים, אנו חיים בחברה תחרותית, הקושרת בין ערך האדם ובין הצלחתו, הישגיו, כספו ומעמדו. ככל שהערך העצמי נחות יותר ותלוי יותר בגורמים חיצוניים, כך רבים יותר הפחדים.

אדם שפיתח תחושת שייכות חברית, שרואה את עצמו כחלק מהחברה, שתופש עצמו כאדם תורם, אינו עסוק בפחדים אלא בעשייה. ילדים המדברים בעשייה תורמת ומועילה מפתחים דרכה במחונן ואופטימיות. ילדים המדברים באי עשייה, שאינם לומדים כיצד לפעול ולהיות יעילים, מפתחים אסטרטגיות של העסקת יתר ומאבקי כוח עם ההורים. הפחד הוא אמצעי יעיל מאוד להעסקת יתר. הבה נבדוק דוגמאות מספור:

קץ, בת יחידה בת שש וחצי, חזרה באחד הימים הביתה בבכי ומענה, כי אחד הילדים בכיתה היכה אותה. למחרת קמה במצב רוח רע. האם שאלה בקול נמוך, אמחי וימדגיעי האם היא פוחדת ללכת לבית הספר, שמא תפגוש בילד המכה. הילדה השפילה את עיניה ולא ענתה. האם פתחה בהסבר ארוך ומעמיק על כך שאינה צריכה לפחד, והבטיחה לה אודחת צהריים מיוחדת כפרס על כך שתלך לבית הספר. כשיצאה הילדה לבית הספר התקשרה האם לסבתא וסיפרה לה על האירוע המדאיג. גם במקום עבודתה היתה האם עסוקה במחשבות על בועה. בצהריים מיהרה לסלפן הביתה והסבירה למספלת את "הבעיה". כשהגיעה הילדה מבית הספר צלצלה שוב, שלא כדרכה, ושאלה אותה בקול נרגש מה שלומה. היא גם הקדימה לשוב הביתה, מתוחה מאוד, והילדה אכן לא הכיבה - היא הביטה באמה בפרצוף אומלל וסיפרה לה שהילד המכה ארב לה כל היום, שלא יכלה להתרכז בלימודים, שהיא לא רוצה לחזור לבית הספר. אחד הצהריים הופיעה הסבתא

המודאגת ושאלה את האם בלחש (שהנכדה לא תשמע) מה נשמע, בערב, כשחזר האב הביתה ואמר שלדעתו אין צורך "לעשות עניין" מהאירוע, זכה בהטפת מוסר על חוסר הרגישות שלו, חוסר האכפתיות ועל ההשלכות האפשריות של האירוע (בשפה זהה, שהילדה לא תבין, כמובן).

הילדה לא התמיצה מאומה משפע ההתייחסויות והדרמטיות סביבה. היא גילתה עד כמה מפעיל הפחד את כל אהוביה, וכיצד הוא חופף אותה למרכז תשומת הלב. היא גם השתכנעה סופית שהעניין נורא ואין בכוחה להתמודד עמו. כעבור שבוע של דאגות, ניגשה האם לשוחח עם המורה המחנכת - הוכחה נוספת לבת, שאין בכוחה להתמודד עם הבעיה בכוחות עצמה.

המורה שמעה מפי האם תיאור נוגע ללב: הילדה רגישה כל כך, כבר שבועיים שאינה ישנה בשקט. היא זימנה את הילד המכה ונזפה בו קשות.

כעת הפך העניין למאבק כוח בין הילד לבין המורה. הוא איחד את חבריו נגד הילדה, חביבת המורה, זו היתה שבה הביתה ומשיכה לשלוט במשפחתה באמצעות הפחד, שהלך והתעצם. נקל לשער כיצד יכול עניין כזה להתפתח ולהפוך לסגנון חיים של רגישות יתר, פחדים וחוסר המתמודדות.

על ההורים ללמוד כיצד לא להתרשם מפחדים ולא להעצים אותם. להקשיב - בן. לעודד - בן. לבדוק מה ניתן לעשות, אבל בלי דרמות. כידוע, "הסון הוא שעושה את המוסיקה",

והסון המבטא חרדה מפני פחדי הילד הוא בעצם אור ירוק להעסקה ולשליטה כוחנית. באחת המשפחות שהשתתפה בסדנאות בית הספר להורים היו החורים מודאגים מאוד מפחדיה של ביתם הבכורה, שהיתה ילדה נבונה, תלמידה טובה, חברותית, משתפת פעולה. רק דבר אחד מציק לה - היא פוחדת בלילות, ולכן ישנה עם הוריה, בחדרם. ההורים היו אובדי עצות. פחדיה של הילדה החלו כשעברו לדירה חדשה, אבל הם לא חדלו ואף התעצמו גם כשהזירה כבר לא היתה חדשה כל כך. בשיחה עמם התברר, כי הילדה פשוט גילתה אמצעי כה יעיל לשלוט בהוריה, שלא היתה מוכנה לוותר עליו. הרווח שבצדו היה גדול למדי, אחרי שיחה קצרה שאלה הבת בפשטות: "ואם אחליט להפסיק לפחד, האם תישו לי לראות מלוויזיה בערב כמה שארצתי החורים נתקפו הלם. בטיכומה של השיחה הוחלט, כי הילדה תורשה לצפות במלוויזיה כאוות נפשה ולקבוע בעצמה מתי תלך לישון. הילדה, מצידה, החליטה להפסיק לפחד, בתום הסדנה בישרו לנו ההורים שכל פחדיה נמוגו - היא אפילו שומדת על אחיה הקטן כשההורים יוצאים לבלות.

סיפור נוסף, על רגע סרטי, מדגים את דרך ההתמודדות עם פחדי ילדים. לאחר השתלסות המחבלים בקריית שמונה, והאירועים המחריזים שהתרחשו שם, נתקפו ילדים רבים בפחדים מובנים מפני השתלסות מחבלים על בתיהם. עם הזמן, ובזכות הדרכה

נכונה חזרו רוב המשפחות בקריית שמונה לחיי שגרה, אבל באחת המשפחות נילה הבן הבכור, שהיה בן עשר, את יכולת השליטה הסמונה בפחד. הוא הודיע לאמו שהוא פוחד להישאר לבד, וכשיצאה למכולת היה מתחיל לרעוד בכל גופו, מחויר ופודץ בבכי. להתלוות אליה סירב. האם דחתה לבית בכוח פחדו של בנה.

הילד החמין לבית הספר להורים. הוא עצמו ביסא את מסרתו בכנות: "נכון. אני רוצה שיעשו רק מה שאני רוצה כל הזמן." אמר, המחיר שהוא משלם על כך הובהר לו: לעג חבריו, כעס האם והאב, אובדן הנאות ומשחקים. שאלנו אותו אם יש משהו שיכול להקל עליו כשיישאר לבדו והבהרנו לו שהוריו אמנם מכבדים את רגשותיו, אך הם ימשיכו בחייהם. שבוע ימים המשיך הילד לנסות שוב ושוב לשלוט בהוריו באמצעות הפחד, אבל משהבין שהרווח שהיה בצד הפחד אינו קיים עוד - חדל מניסיונותיו. הפחד נעלם כלא היה והילד השתלב בחיים הרגילים.

אין כוונתנו לומר שהילדים מתכננים את פחדיהם תכנון קר ומחושב. הפעלת המנגנון הזה אינה מודעת, אבל משמבחין הילד באסטרטגיה יעילה זו, הגורמת להפעלת ההורים ולריכוז תשומת הלב בו, הוא ממשיך בה מבלי דעת. הפחד הראשוני היה ללא ספק אותנטי. התרשמות היתר מחזקת אותו, ואילו התייחסות עניינית לפחד, שאינה מספקת רווח מסעיה, תחליש ואף תעלים אותו. יש להקשיב לתיאורי הילד הפוחד המביע את פחדיו, לבדוק את מידת הרלוונטיות של פחדיו למציאות, לכבד את רגשותיו, לעזור לו ולעודד אותו, אך לא להעצים את פחדיו יתר על המידה. התרשמות עניינית מבהירה את יכולת ההתמודדות עם הפחד, מגמדת את החרדה מפניו ומספקת לילד בסחון ביכולות לעמוד מולו.

תעודת הכרות

ג'קיי גננת גו שקד

אני קודם כל אמא לשני בנים מקסימים עדי, ומורן, בת זוגתו של רמי וגרה בכרכום. התחלתי לעבוד עם ילדים מהרגע שאני זוכרת את עצמי: אני בת למשפחה גדולה ומפה זה התחיל. במסגרת הנחיל סיפלתי בתינוקות בקיבוץ עין זיוון. עם השיחרור עברתי לגור במושב צופר בערבה שם סיפלתי בילדים בכל הגילאים כ-4 שנים.

לא אדלג על תקופת ההוללות שלי, סיול למזרח ולהרדו ומזדה שאני מאוד מתגעגעת.

כשחזרתי לארץ, למדתי באורנים 3 שנים וכעת אני מסיימת את לימודי לתואר **B.Ed.** לכפר הנשיא הגעתי לפני כשנתיים. מעיין קלמה אותי בגן שקד ובשבוע אנמנסיבי של חפיפה, עזרה לי להכנס לעניינים. בהזדמנות זו אני רוצה להודות לה.

המערכת הקיבוצית כולל החינוך הינה מורכבת ומאוד רגישה. כאחת שאינה גרה במקום זה גרם לי לתחושת בילבול וחוסר ביסחון. אך הודות לתמד, מרי, קסיה ועוד אנשים טובים בדרך, (יש כאלה הרבה). שתמכו ותומכים. התגברתי על תחושה זו וכיום אני מרגישה במוחה מעורבת, לומדת וגדלה.

תודה ולהתראות ג'קיי

כינים כינים כינים כינים

מידי שבוע, בימי חמישי, מאז חודש ינואר השנה. מתבצעות בגיל הרך בדיקות כינים. כל ילד שנמצאו בראשו ביצי כינים, או כינים מקבל פתק הביתה. המצב בהחלט השתפר מאז ינואר. בינואר היו 22 ילדים בגיל הרך עם כינים. היום ישנם - 9 ילדים בלבד!!!! מה שמראה בברור שהורים מספלים.

תודה למשתפי הפעולה ולמי שישנה בעיה בטיפול, מזמן לבוא למרפאה ליעוץ.
צוות המרפאה

מה ילדי גן שקד חושבים על

במפגש בוקר דיברנו על יום העצמאות וכל ילד אמר מה לדעתו זה עצמאות/עצמאי.

- כליל: עצמאי זה מי שיודע להסתפק ולשים קשת וקוסו.
 תומר: עצמאי - מי שיכול להתקשר לבד במלפון, ולשתול פרחים בגינה.
 עידו: עצמאי זה מישהו שמתלבש מהר מהר ורץ לבד לגן.
 עדי: עצמאי זה להתלבש לבד וללכת לבד לגן.
 קייל: עצמאי זה ילד שעושה משהו עם חברים.
 שי: שיכולים לדבר לבד במלפון.
 אשר: מישהו שמתלבש לבד והולך לארץ ישראל.
 בו: מישהו שחוגג ביום הולדת הוא עצמאי.
 יניב: להתלבש וללכת לחדר בחושך לבד.
 דין: ללכת לבד לחדר האוכל.
 דור: עצמאי זה שאני יכול ללבוש לבד ומהר פיגימה.
 ירון: אני יכולה ללכת לבד לסבא וסבתא.
 עומרי: להתלבש מהר וללכת לגן.
 גאיה: להתלבש ולשרוך שרוכים בנעלים לבד בלי עזרה.
 אביר: לרכב על סוס לבד.
 ברק: לגרוב גרביים ולנעול נעלים לבד.
 יובל: ללכת מהגן הביתה לבד, ולהיות על ענן גבוה ולהשקיף על כל העולם (אבא חיה איתי על הענן אבל הוא לא שמר עלי).
 שני: להתלבש לבד ומהר - זה עצמאי.
 שי: (ילדה יקרה) עצמאי זה שמישהו חוגר חגורה לבד.

הראל מרום (היה במפגש למרות שהוא שייך לגנון כי הוא רצה להיות עם אמא איילת), אני מצליח לצייד לבד, וגם לגזור, וגם לקפל, להתקלה, ולהסתכן לבד ולהתלבש. אבל אסור לי לנעול את הדלת במקלחת רק למבוגרים. כשאני יהיה מבוגר אני אנעל ואני לא יתן לאף אחד להיכנס.

מיומן פעוטון צופית

18.4.93 שלום אבא ואמא!!!!

אנחנו עוקבים כבר כמה זמן אחרי היונה שיושבת בתוך האדנית של הגננים ויום אחד גילינו את הביצים שהיונה דוגרת עליהם. כל יום אנחנו מציצים לראות מה השתנה, והנה לפתע הבוקר ראינו שהגוזלים בקעו מהביצה, ויש שני גוזלים שהיונה עדיין מחממת אותם ודואגת להם למזון.

להורים - אתם מזמנים להראות לילדים שלכם, מבקשים רק לא לגעת.

בזמן מבצע "ענבי זעם" הגיעה לכפר הנשיא משפחה וביניהם ילדה, שיום אחד באה לפעוטון וביקשה לעבוד, כי משעמם לה. קוראים לה תניה. ילדה מקסימה עם הרבה רצון ותשוקה. כל בוקר, היתה מתייצבת ב - 0700 בבוקר בפעוטון ונרתמת לעזרה. הילדים מהיום הראשון היו מסורפים עליה והיא היתה חמה ואוהבת. מאוד אחראית לגבי כל דבר שקרה במשך היום. יהיה לנו קשה בלעדיה, גם לנו הילדים. בכל אופן הרבה תודה על העזרה שתתמת לנו. תמיד ישאר לך אצלנו מקום חם ואוהב. להתראות הצוות

תודות

לשר, למירית, לקרין, לליסל
על השלמים היפיפיים שמעמרים את כניסות בתי הילדים ומשרד הגיל הרך.
ביוזמה פרסית ישבו ושקדו בעבודת יד נפלאה זו והפתינו אותי בתערוכה על שולחני במשרד.

תודה רב ותבורכו על היוזמה והמחשבה

בשם כל הגיל הרך: עידית

מפי הסף - אז והיום

אז

בגו לומדים את השיר "אשירה לך" כי גאה
גאה וכו". מתפתח דו-שיח.
אילן המאירי: מי זה אדוני ?
גננת: אדני זה אלוהים.
אילן: מי זה אלוהים ?
גננת: (מנסה להסביר, הוא כל יכול וכדומה)
אילן: עכשיו אני מבין, אלוהים זה בן גוריון.

היום

בר המאירי: מי ברא את העולם ?
אילן: יש כאלה שאומרים שאלוהים,
אבל אני לא יודע.
בר: אני בעצם חושב שזה המבט.
אילן: זה באמת רעיון.
בר: רגע, רגע אבא, אז מי ברא את המבט ?

בנושא יום העצמאות נשאלה כתת חרמון לשם מה יש לנו דגל.
תמיד: כדי שאם נכבוש עוד מדינה יהי לנו מה לשים שם.

אז

- איך קוראים לך ?
- הדסה.
- ואיך עוד ?
- ??????
- שמך הדסה בן נתן.
- לא נכון, לא בן- נתן, הדסה בן שלושון

היום

הילדים צפו בסרט וויזאן The land before time
סרט המספר על דינוזאורים.
דני שאלה את יואב: איך זה שהיום אין דינוזאורים ?
יואב: כי הם לא היו בתיבה של נוח....

עידוד מהאולפן

שמחתי מאוד כשסרתי בקשה ממני לתאר את חוויותי באולפניססית כאן בגיל הרך. נהנתי מאספקסים רבים של העבודה, ולמדתי הרבה. להלן כמה ממשפחותי: אחרי שעבדתי שנה במעון בקליפורניה, הגעתי לישראל עם סקרנות לגבי פסיכולוגיה של ילדים וחינוך.

התרגשתי מאד לעבוד עם ילדים קטנים במקום חדש. כאן בישראל ובמיוחד בקיבוץ היה מעניין וחינוכי.

למרות שהייתי מודעת להבדלים כלליים, נעים להוכיח שהפילוסופיה הבסיסית והתכנים כנראה דומים. איזה כיף היה לשמוע בדיוק את אותן המילים נאמרות במדויק אלפי קילומטרים.

משפטי מפתח כמו "תן לאמא חיבוק ואז היא צריכה ללכת לעבודה", "מי יכול להגיד לי למה זה חשוב להשאיר קרוב למטפלת?", "מי יכול לעוף כמו פרפר?", היו תזכורת טובה של הבית.

דבר חדש ומרגש בשבילי היה להכיר משפחות קיבוציות, נהנתי לעבוד עם אחים בבתי הילדים שונים ואז להפגש עם הוריהם ברחבי הקיבוץ. זה היה כיף להסתכל על היחסים בתוך המשפחות בחדר האוכל ובפארק.

לגבי העבודה עצמה, נהנתי כל כך, הערכתי כמה יפה קבלו אותי בכל בתי הילדים, וכמה שהייתי מעורבת בעבודה ישירה עם הילדים. כשאני חוזרת לאולפן, מותשת לגמרי, עם חול בכיסים או גזר דבוק לחולצה שלי, אני יודעת שהיה לי יום טוב.

בנוסף, היה נהדר לשיפור העברית שלי - אני אסירת תודה להורים, לילדים ולמספלות שהיו סבלניים איתי כשנאבקתי להשלים משפט בעברית לפחות אני יודעת שאחזור הביתה עם משפטים כמו "כן, אתה גדול", "ריתעשה טובה", "ויבואי חמודה".

כגדול העבודה בגיל הרך ובעיקר בגנון, העצימה את חווית הקיבוץ - אולפן שלי מאד, ואני מדגישה בת מזל שקבלתי הזדמנות כזאת.

מדי - אולפן אורן

תגובות של ילדים למצבי לחץ ומלחמה/גליה רבינוביץ

בדפים אלה אנסה להבהיר כיצד מגיבים ילדים קטנים (עד גיל ביה"ס) למצבי מלחמה והמתח הקשור בהם. יש לזכור שלא כל הילדים מגיבים בכל התגובות שיצוינו. כל ילד בוחר לעצמו את דפוס התגובה המתאימה לו. כמו כן, הילדים החיים במשפחות המעורבות יותר במלחמה, כאשר האב מגויס, או קרוב משפחה אחר או במשפחות שנפגעו במלחמה זו או במלחמות קודמות, יגיבו בצורה קשה יותר מאשר ילדים שהמלחמה מגיעה אליהם רק דרך כלי התקשורת ושיחה בבית וברחוב.

יש לזכור גם שחלק גדול מהתגובות למצבי מלחמה ומתח הם נורמליות, ואינן מצביעות על הפרעה עמוקה, ומתאימות למצב שבו יש איום סמוי או גלוי על בסחוננו של הילד. חלק מהתגובות שיתוארו מתרחשות גם אצל ילדים גדולים יותר ומבוגרים, אלא, קטנים זקוקים לסוגים שונים של תמיכה ועזרה, ונראה לי שאנו חייבים לבס עזרה כזו המבוססת על הבנה של צורכיהם עקב גילם הצעיר.

מה ביכולתנו לעשות כדי לעשות כדי לעזור לילדים קטנים לחיות במצבי מתח חרדה ומלחמה. ננסה למנות כמה מהדרכים האפשריות לעזור לילדים קטנים.

א. מתח ביסוי למתח המבוגרים

הילד הקטן חש במתח של הוריו ומבוגרים אחרים הנמצאים בקשר איתו גם אם אינם מבטאים אותו בצורה ישירה. כדי לא לבלבל אותו, ולתת לו אפשרות לחשוב שהם כעוסים עליו, אינם אוהבים אותו או מוסרדים בגללו, יש לנסות ולבטא את המתח הנפשי שבו שרויים ההורים בצורה ברורה ועניינית. הילד הקטן מסוגל להבין זאת ולכבד זאת ועל ידי כך נמנע ממנו בלבול רגשי ופחדים מיותרים, אם האם מתחחה, קצרת סבלנות ומדגישה כעס ומצוקה אפשר לומר לילד הקטן בצורה ברורה "אני כועסת, אל לא עליך, אני דואגת לאבא או אני מחכה לסלפון וקשה לי בשאתה מפריע ליי". בהחלט מותר למבוגר לדבר עם הילד על החוויות האישיות העוברות עליו, והדבר עוזר גם לילד וסלמד אותו דגם התנהגות מתאים למצבי מתח וחרדה.

ב. שמירה על סדר יום שגורתי

יש לכבד את הצורך של הילד הקטן בסדר יום נורמלי וחדור על עצמו, כיוון שסדר כזה נותן לו הרגשת בסחון רבה, שעות אכילה, שינה, פעילות, משחק ובקור בגן צריכות להישמר. דרישות משמעת בסיסיות צריכות להמשך, על אורח החיים השגורתי בבית להמשך.

ג. מתן הגנה ותמיכה רגשית

יש להרשות לילד קטן לבטא את הרגשת הסכנה בה הוא חי, ולכבדה עד כמה שאפשר ע"י הימנעות מלחץ עליו, להיות עצמאי כמו שהיה בעתות שלום, ולהימנע להיפרד ממנו שלא לצורך.

בכל מצב של פרידה הכרחית יש להבחיר לו בצורה ברורה מתי יפגוש שוב עם הוריו, ולהמחיש לו זאת על ידי קישור זמן הפגישה עם סדר יומו - "אחרי הגן", "אחרי האוכל", "כשתקום מהשינה" וכו'.

ד. מתן אינפורמציה והסברה

יש לנסות ולענות על כל שאלותיו של הילד בצורה ברורה ועניינית, אפילו אם השאלות קשות ומפחידות אותו.

ילדים שואלים בגיל זה על מוות, פציעה, ועל המידה שבה הסכנה מאיימת עליו באופן אישי. יש לנסות ולענות על שאלות אלו בצורה ישירה. אפילו אם לא ברור לנו מה מבין הילד מתשובותינו. תשובה ברורה תבחיר לילד את נכונותינו לדבר איתו. להסביר לו דברים, ולשמוע אותו במצבי לחץ ועל יד כך נמנע ממנו פחדים מיותרים שהוא מציא לעצמו אם אינו מקבל תשובות על שאלותיו. כדאי שיהיה תקאום בין ההורים לבין בני משפחה אחרים. גננות או מספרות כדי שההסברים לילד לא יהיו סותרים ומבלבלים.

ה. מתן אפשרות לילד לבטא את רגשותיו

עלינו לנסות ולעודד את הילד לבטא את פחדיו, כעסו, דאגותיו וגעגועיו בכל דרך אפשרית. ילדים מבטאים רגשות במלים, במשחק דמיוני ובציצירה, יש להגיש לילד חומרים שונים ליצירה - ציור, כיוור, בניה וכלי נגינה. יש לעודד משחק דמיוני חפשי ע"י מתן אביזרי משחק רבים ושונים, ועל ידי אי התערבות במשחקיו, ויש לעודד ביטוי מילולי של רגשותיו ע"י סיפורים על תמונות, או שיחה ישירה איתו. כאשר הילד מבטא את רגשותיו הוא יכול גם להתמודד איתם, ויש לו תחושה של מבוגר המקשיב לו ותומך בו.

ו. פניה ליעוץ מקצועי לילדים ומשפחות הזקוקות לכך

במידה ותגובות הילד קיצוניות וקשות, והוא מסוגר בתוך עצמו, או מבולבל מאד, ובמידה והמשפחה מרגישה צורך בעזרה מקצועית כדי לתמוך בו, יש לפנות לשרותי יעוץ מקצועיים כמו תחנות לבריאות הנפש, שרות פסיכולוגי חנוכי והמרכז להתפתחות הילד.

כסכום:

יש לזכור, שעל אף ריבוי התגובות של ילדים למצבי מתח ומלחמה והצורך בתמיכה מוגברת מצד סביבתם, רוב התגובות נעלמות כאשר המצב חוזר לתקנו. והמלחמה מסתיימת. מיעוט של ילדים ממשיך להתנהג בצורה חריגה ובעייתית גם לאחר סיום המלחמה, ורובם ממשיכים את חייהם לאחד מכן ללא הפרעות מיוחדות.